

IZMEĐU NARATIVA I STVARNOSTI:

Život u povratničkim zajednicama u Bosni i
Hercegovini

Istraživački izvještaj

Analiza medijskog izvještavanja i terenska istraživanja u povratničkim zajednicama (2020–2026)

Izdavač:

Inicijativa mladih za ljudska prava u Bosni i Hercegovini (YIHR BiH)
Mula Mustafe Bašeskije 8, 71000 Sarajevo
www.yihr.ba

Autorica/Autor:

Ajna Mešić
Benjamin Ahmedbegović

Analiza podataka:

Ajna Mešić
Benjamin Ahmedbegović
Sarah Ćato

Prikupljanje podataka:

Ajna Mešić
Benjamin Ahmedbegović
Sarah Ćato

Godina izdanja:

2026.

Ovaj izvještaj nastao je uz podršku Ambasade Republike Austrije u Bosni i Hercegovini. Stavovi izneseni u ovom dokumentu su stavovi i mišljenja autora/ice i ne odražavaju nužno stavove Ambasade Republike Austrije.

Sadržaj

O organizaciji	4
I. Uvod: Kontekst povratka u Bosni i Hercegovini	6
Historijski i demografski okvir	6
Pravni okvir: Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma	6
Institucionalni okvir za zaštitu povratnika	7
Socijalna i politička dimenzija: konsocijacijska demokratija i marginalizacija	8
II. Analiza medijskog izvještavanja o povratnicima (2020–2025)	9
Segmentacija medijskog diskursa po etničkim linijama	9
Učestalost i dinamika izvještavanja	10
Aneks 7 u medijskom diskursu: simbolika bez suštine	10
Pravni okvir: fragmentacija i površnost	11
Uokviravanje povratnika: žrtve, politika i sigurnost	12
Politizacija: između istinske brige i izbornog kapitala	12
Uloga religije i etničkog identiteta	13
Međunarodni akteri: selektivni angažman po etničkim linijama	13
Otpornost i ukorijenjenost: kontranarativ koji se rijetko čuje	14
Odsutnost narativa pomirenja	14
III. Terenska istraživanja: glasovi iz povratničkih zajednica.....	15
1. Strukturne i institucionalne prepreke	16
2. Akteri povratka i iskustva implementacije	17
3. Svakodnevni život i perspektive mladih	19
IV. Zaključna razmatranja i preporuke.....	23
Ključne preporuke.....	23
Reference	25

O ORGANIZACIJI

Inicijativa mladih za ljudska prava Bosne i Hercegovine (YIHR BiH) nevladina je organizacija osnovana 2007. godine u Sarajevu, kao dio regionalne mreže Inicijative mladih za ljudska prava koja djeluje u Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Kosovu od 2003. godine.

YIHR BiH osnažuje mlade kroz neformalne obrazovne programe iz oblasti ljudskih prava, kritičkog mišljenja i suočavanja s prošlošću. Organizacija radi na uključivanju mladih u aktivizam za ljudska prava, te potiče demokratizaciju i regionalnu saradnju na temama suočavanja s prošlošću, poštivanja ljudskih prava i vladavine prava.

Temeljne vrijednosti organizacije su istina, pravda, odgovornost, jednakost, sloboda, demokratija i mir – ne samo kao odsustvo rata, već kao trajni proces koji podrazumijeva suočavanje s prošlošću i kontinuiranu saradnju između država i naroda u regionu.

POPIS AKRONIMA I KLJUČNIH POJMOVA

Aneks VII / Aneks 7	Aneks VII Općeg okvirnog sporazuma za mir u BiH (Dejtonski sporazum) – Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama koji garantuje pravo povratka.
BHRT	BH Radio-Televizija – javni radio-televizijski servis Bosne i Hercegovine.
BiH	Bosna i Hercegovina.
EUFOR	Evropske snage u Bosni i Hercegovini (European Union Force).
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine – jedan od dva entiteta u BiH.
FMROI	Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica – ključni institucionalni akter podrške povratku u FBiH.
HVO	Hrvatsko vijeće obrane – oružane snage Herceg-Bosne tokom rata 1992–1995.
OHR	Ured visokog predstavnika (Office of the High Representative) – međunarodna institucija nadležna za nadzor provedbe civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma.

Povratnik/ca	Osoba koja se, nakon rata i raseljenja, vratila u predratno mjesto boravka u Bosni i Hercegovini. U ovom istraživanju pojam se koristi kao analitička kategorija, uz napomenu da ga sami stanovnici zajednica često odbacuju kao oznaku koja ih zadržava u statusu privremenog.
RS	Republika Srpska – jedan od dva entiteta u Bosni i Hercegovini.
RTRS	Radio-televizija Republike Srpske – javni servis RS-a.
UNHCR	Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbjeglice (United Nations High Commissioner for Refugees).
YIHR BiH	Youth Initiative for Human Rights Bosnia and Herzegovina – Inicijativa mladih za ljudska prava Bosne i Hercegovine.

I. UVOD: KONTEKST POVRATKA U BOSNI I HERCEGOVINI

Historijski i demografski okvir

Rat u Bosni i Hercegovini (1992–1995) rezultirao je jednom od najvećih humanitarnih katastrofa u Evropi nakon Drugog svjetskog rata. Procjenjuje se da je tokom rata raseljeno između 2,2 i 2,7 miliona osoba – otprilike polovina predratnog stanovništva BiH. Od toga, oko 1,2 miliona osoba napustilo je zemlju kao izbjeglice, dok su preostali postali interno raseljene osobe unutar BiH. Ratna razaranja, etničko čišćenje i masovni zločini izmijenili su demografsku strukturu gotovo svake općine u državi.

Tri desetljeća nakon završetka rata, pitanje povratka raseljenih osoba ostaje jedno od najvažnijih i najosjetljivijih pitanja bosanskohercegovačkog društva. Prema procjenama Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, do danas se oko milion osoba vratilo u predratna mjesta boravka, što predstavlja značajan rezultat, ali i podsjeća da je znatan broj raseljenih osoba ostao bez trajnog rješenja.

Pravni okvir: Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma

Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini, poznat kao Dejtonski mirovni sporazum, potpisan je 14. decembra 1995. godine u Parizu, nakon pregovora koji su vođeni u vazduhoplovnoj bazi Wright-Patterson u Daytonu (Ohio). Ovim sporazumom okončan je rat i uspostavljena je složena državna struktura koja i danas određuje politički, pravni i institucionalni okvir BiH.

Aneks 7 Dejtonskog sporazuma (Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama) jedan je od pravno najobaveznijih elemenata mirovnog okvira. Ovaj aneks garantuje pravo svih izbjeglica i interno raseljenih osoba da se slobodno vrate u svoje predratne domove i da im bude vraćena ili nadoknađena imovina. Ključne odredbe Aneksa 7 uključuju:

1. Pravo na povratak je nepovredivo – sve raseljene osobe imaju pravo slobodnog izbora mjesta boravka na teritoriji BiH, bez diskriminacije. Nikome ne smije biti uskraćeno pravo povratka zbog etničke, vjerske ili nacionalne pripadnosti.
2. Restitucija imovine – svim raseljenim osobama mora biti vraćena imovina koja im je oduzeta ili uništena tokom rata, ili mora biti isplaćena pravična naknada.
3. Zabrana diskriminacije – entiteti i organi vlasti dužni su osigurati da povratnici uživaju sva prava i slobode bez diskriminacije, uključujući pravo na rad, obrazovanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu.
4. Obaveza saradnje – stranke su obavezne aktivno saradivati na implementaciji odredbi Aneksa 7, uključujući uklanjanje administrativnih i pravnih prepreka povratku.

Uprkos jasnim pravnim obavezama, implementacija Aneksa 7 decenijama je bila predmet kritika. Revidirana strategija BiH za provedbu Aneksa 7, usvojena 2008. godine, konstatovala je da je u petogodišnjem periodu provedbe prethodne strategije (2003–2007) u obnovu i održivost povratka uloženo oko 618 miliona KM, čime je podržano oko 130.000 porodica. Međutim, isti dokumenti ukazuju da je u tom periodu i dalje ostalo 125.000 potvrđenih interno raseljenih osoba, od kojih su mnoge živjele u krajnje teškim uvjetima. Fond za povratak BiH i Komisija za izbjeglice i raseljene osobe BiH ključne su institucije odgovorne za koordinaciju implementacije Aneksa 7 na državnom nivou.

Institucionalni okvir za zaštitu povratnika

Institucionalna arhitektura za zaštitu prava povratnika u BiH složena je i često fragmentirana po entitetskim linijama. Na državnom nivou, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH koordinira politiku povratka, dok su dva entiteta – Federacija BiH i Republika Srpska – razvila vlastite institucije i mehanizme.

Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica (FMROI) primarni je akter podrške povratku u FBiH, ali i značajan finansijer projekata povratka Bošnjaka u Republiku Srpsku. Nasuprot tome, Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica RS

pokazuje znatno manju finansijsku angažiranost u pogledu podrške povratku u FBiH – asimetrija koja se odražava na tempo i kvalitet povratka u zajednicama koje smo posjetili.

Na nivou zaštite ljudskih prava, Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH ima nadležnost nadzora nad kršenjima prava povratnika. Ustavni sud BiH bio je ključan u presudama koje se tiču diskriminacije u obrazovanju i drugim oblastima. Međunarodni akteri, prije svega Ured visokog predstavnika (OHR) i EUFOR, zadržavaju određenu ulogu u nadzoru implementacije Dejtonskog okvira, ali njihov direktan angažman u zaštiti povratnika uglavnom je ograničen na praćenje i javno reagovanje na incidente.

Socijalna i politička dimenzija: konsocijacijska demokratija i marginalizacija

Bosna i Hercegovina funkcioniše kao konsocijacijska demokratija, što znači da je politički sistem zasnovan na podjeli vlasti između konstitutivnih naroda – Bošnjaka, Srba i Hrvata. Ovaj model, teorijski zamišljen da spriječi dominaciju jedne grupe, u praksi je doveo do institucionalnog okvira koji nagrađuje etničku homogenost i brojnost. Izvještaj Bertelsmann Transformations Index (BTI) iz 2022. godine bilježi da se više od 90% građana BiH snažno identifikira sa svojom etničkom grupom i da je povjerenje između etničkih grupa izuzetno nisko.

Za povratnike koji žive kao etnička manjina u entitetu ili općini gdje su drugi narodi većinski, ovaj sistem ima direktne posljedice: politička reprezentacija je minimalna, pristup javnim institucijama i zaposlenju otežan, a osjećaj građanske isključenosti dubok. Upravo ta strukturna marginalizacija predstavlja ključni izazov za održivi povratak u savremenom bosanskohercegovačkom kontekstu.

O ovom istraživanju

Ovaj izvještaj nastao je u okviru projekta Inicijative mladih za ljudska prava BiH koji je podržala Ambasada Republike Austrije u BiH, a koji se bavi položajem povratničkih zajednica u savremenoj Bosni i Hercegovini. Istraživanje obuhvata dva komplementarna dijela: analizu sadržaja medijskog izvještavanja o

povratnicima za period od 2020. do 2025. godine, te terenska istraživanja provedena u deset povratničkih zajednica tokom 2025. i 2026. godine.

Centralno pitanje istraživanja jeste jaz između javnog narativa o povratku, onakvog kakav mediji konstruišu i reproduciraju, i stvarnih iskustava koja povratnici žive svakodnevno. To je jaz između formalnih prava zagantovanih Aneksom 7 i Ustavom BiH, i onoga što se događa u katastarskim uredima, školskim učionicama, bolničkim hodnicima i na lokalnim izborima.

II. ANALIZA MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA O POVRATNICIMA (2020–2025)

Metodologija i odabir medija

Analiza sadržaja provedena je na uzorku medijskog izvještavanja za period od 2020. do 2025. godine. Analizirani su sljedeći mediji: BHT, FTV, Dnevni avaz, Večernji list, Glas Srpske, Srpska Info, RTRS i Bljesak Info. Odabir medija osmišljen je tako da pokrije različite etničke perspektive, geografske prostore i tipove medija – javne servise, dnevne listove i online portale.

Ključna istraživačka pitanja bila su: da li se povratnici primarno prikazuju kao žrtve, politički instrumenti, sigurnosna pitanja ili agenti pomirenja; da li se mediji iz različitih entiteta i etničkih sredina razlikuju u tonu i naglasku; te da li su se narativi mijenjali tokom perioda, posebno u kontekstu izbornih ciklusa ili političkih kriza.

Segmentacija medijskog diskursa po etničkim linijama

Jedan od najuočljivijih nalaza analize jeste da različiti mediji izvještavaju o istoj temi na izrazito različite načine, te da su ti načini konzistentno oblikovani po etničkim linijama. Mediji sa sjedištem u Federaciji BiH pretežno se fokusiraju na bošnjačke povratnike u Republici Srpskoj, dok mediji iz Republike Srpske prvenstveno izvještavaju o srpskim povratnicima u Federaciji BiH. Ova logika gotovo doslovno odražava entitetsku podjelu države.

Ono što je paradoksalno i analitički važno jeste da uprkos ovoj jasnoj segmentaciji, sami osnovni narativi su zapanjujuće slični u svim medijima. Bez obzira s koje strane se pristupa problemu, medijsko izvještavanje se fokusira oko istih ponavljajućih tema: diskriminacija, nasilje, sigurnosne prijetnje i izazovi svakodnevnog života. Ključna razlika nije u tome kako su ova pitanja uokvirena, već u tome kome se pripisuju. Svaka strana naglašava ranjivosti i pritužbe 'vlastite' povratničke populacije, dok uveliko previđa ili marginalizira iskustva drugih.

Hrvatski povratnici primjetno su manje zastupljeni u medijskom prostoru. Broj članaka koji se fokusiraju na njih znatno je manji u poređenju sa izvještavanjem o bošnjačkim i srpskim povratnicima, a većina takvih članaka koncentrisana je u Večernjem listu. Ostaje otvoreno pitanje da li je ova razlika rezultat demografske realnosti (Hrvati su brojčano najmanji od tri konstitutivna naroda) ili dubljih obrazaca selektivne pažnje unutar medijskog pejzaža.

Učestalost i dinamika izvještavanja

Uprkos tome što se povratnici u BiH široko shvataju kao visoko politizirana tema, analiza pokazuje da broj objava o njima ne prati izborne cikluse na očekivani način. Umjesto skokova u predizbornim periodima, većina analiziranih medija bilježi linearniji trend – postepeno povećanje broja objava tokom posmatranog perioda. Ovo sugeriše da se pitanje povratnika ne aktivira isključivo za potrebe izbornih mobilizacija, već da je strukturno ugrađeno u javni diskurs kao trajna tema.

Ipak, ovom nalazu treba pristupiti s oprezom. Definitivan zaključak o odnosu između izbornih ciklusa i medijskog izvještavanja zahtijevao bi širi skup podataka i duži vremenski okvir, što će biti obrađeno u proširenoj fazi ovog istraživanja.

Aneks 7 u medijskom diskursu: simbolika bez suštine

Aneks 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma redovno se pojavljuje u medijskim izvještajima o povratnicima. Međutim, analiza pokazuje da njegovo prisustvo u diskursu funkcioniše uglavnom kao oblik političke signalizacije kada se političari i zainteresovane strane pozivaju na Aneks kako bi pokazali svijest o problemima povratnika i pozicionirali se kao akteri koji reaguju, a ne kao akteri koji djeluju.

Ono što u medijima gotovo potpuno izostaje jeste suštinska rasprava o sadržaju Aneksa 7, njegovim mehanizmima implementacije i praktičnom značaju u savremenom kontekstu. Pitanja o tome kako se odredbe Aneksa provode u praksi, koliko je bio efikasan u garantovanju održivog povratka i koji su njegovi strukturni nedostaci, rijetko se obrađuju na sistematičan način. Ovaj jaz nije samo medijski fenomen već ukazuje na širi deficit u javnom razumijevanju pravnog okvira koji bi trebao štititi povratnike.

Pravni okvir: fragmentacija i površnost

Medijsko izvještavanje često se dotiče pravnih dimenzija položaja povratnika, ali uglavnom na fragmentiran i nedosljedan način. Pored Aneksa 7, u člancima se pojavljuju zabrinutosti zbog odsustva usklađenog zakonodavstva na državnom nivou i neravnomjerne primjene pravnih standarda između entiteta i kantona.

U Federaciji BiH, visoko decentralizovana struktura znači da kantonalne uprave igraju ključnu ulogu. Analiza pokazuje da se Kanton Sarajevo i Tuzlanski kanton najčešće spominju kao primjeri koji pružaju vidljiviju podršku programima povratka, ali ovu vidljivost prate i ponavljajuće zabrinutosti u vezi s transparentnošću raspodjele pomoći i navodima o zloupotrebi sredstava.

Posebno osjetljivo pravno pitanje su imovinska prava bošnjačkih povratnika u Republici Srpskoj. Medijski izvještaji, uključujući i Dnevni avaz (2024), spominju slučajeve u kojima je imovina u predratnom vlasništvu pojedinaca pod spornim pravnim okolnostima prenesena na entitetske vlasti ili druge aktere, što otvara pitanja o dosljednosti i pravičnosti primijenjenih pravnih standarda.

Još jedno ponavljajuće pravno pitanje tiče se klasifikacije nasilja nad povratnicima. Više izvještaja ističe zahtjeve da se takvi incidenti prepoznaju kao posebna pravna kategorija, a ne da se tretiraju prema općim odredbama poput napada ili oštećenja imovine, upravo kako bi se uhvatio njihov specifičan kontekst i implikacije.

Kao što bilježi BHRT (2024), skoro tri decenije nakon rata, određene osobe se i dalje formalno ili neformalno kategoriziraju kao povratnici ili raseljene osobe, uprkos tome što efektivno žive kao obični građani. Ova opstojnost kategorije

'povratnik' ukazuje na neriješene institucionalne okvire u kojima administrativna klasifikacija prevazilazi svoju prvobitnu vremensku i pravnu svrhu.

Uokviravanje povratnika: žrtve, politika i sigurnost

Jedno od centralnih istraživačkih pitanja bilo je kako su povratnici uokvirani u medijima: kao žrtve, politički instrumenti, sigurnosno pitanje ili agenti pomirenja. Analiza pokazuje da su sva ova uokviravanja prisutna, ali s jasno nejednakim naglascima.

Dominantni narativni okvir je onaj koji povratnike smješta u širi sigurnosni kontekst – i to u onom smislu koji Barry Buzan definira kao slobodu od prijetnji u više sektora, uključujući političke, ekonomske i društvene dimenzije (Buzan, 1991). Prijetnje koje mediji opisuju nisu samo fizičke: ekonomska nesigurnost, nedostatak mogućnosti zapošljavanja, diskriminacija u praksi javnih institucija i politički neangažman pojavljuju se kao jednako značajne teme uz incidente fizičkog nasilja.

Ciljano nasilje i zabrinutost za ličnu sigurnost među najčešće su prijavljivanim problemima, pri čemu se čini da je izvještavanje o nasilju nad bošnjačkim povratnicima u kvantitativnom smislu učestalije. Ekonomska dimenzija posebno je istaknuta: problem nedostatka mogućnosti zapošljavanja za povratnike pojavljuje se konzistentno kroz sve analizirane medije, uz napomenu da se Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica često navodi kao institucija koja poduzima konkretne korake za olakšavanje zapošljavanja.

Mnogi povratnici oslanjaju se na poljoprivredu kao primarno sredstvo egzistencije, što stvara dodatni sloj ekonomske ranjivosti jer njihov opstanak postaje direktno ovisan o vremenskim uvjetima i prinosima, bez stabilnog alternativnog izvora prihoda.

Politizacija: između istinske brige i izbornog kapitala

Medijsko izvještavanje o povratnicima uključuje česte posjete političkih aktera i javne izjave o njihovim problemima. Analiza, međutim, ukazuje na ambivalentnost ovog angažmana: nije uvijek jasno da li je takav angažman vođen istinskom

političkom brigom ili težnjom za simboličkim kapitalom unutar etnički strukturirane izborne dinamike.

Ova ambivalentnost posebno je vidljiva u činjenici da se iste stranke i isti akteri koji javno govore o zaštiti povratnika istovremeno ne zalažu za sistemske reforme koje bi tu zaštitu učinile stvarnom kao što je promjena obrazovnog sistema, ujednačavanje pravnih standarda ili efikasnija zaštita imovinskih prava. Mediji ovu kontradikciju rijetko eksplicitno imenuju.

Uloga religije i etničkog identiteta

Jedna od sociološki značajnih dimenzija medijskog izvještavanja jeste snažna i dosljedno prisutna veza između etničke i vjerske dimenzije u narativima o povratnicima. U izvještavanju o bošnjačkim povratnicima, mediji redovno prikazuju posjete zajednicama u pratnji imama ili predstavnika Islamske zajednice, s posebnim naglaskom na očuvanje vjerskog identiteta kao ključnog markera razlikovanja od većinskog stanovništva u entitetu povratka. Federalna (2025) bilježi izjave vjerskih lidera koji naglašavaju odlučnost da intenzivira veze s povratničkim zajednicama.

Isti obrazac prisutan je u izvještavanju o srpskim i hrvatskim povratnicima, gdje posjete zajednicama prate predstavnici Srpske pravoslavne crkve i Katoličke crkve. Ono što je analitički važno nije samo prisutnost ovog obrasca, već to da ga mediji aktivno reproduciraju, a ne samo odražavaju. Vjerski identitet je u prvom planu kao središnji element iskustva povratnika, čime se pojačava sprega između etničnosti i religije koja je inače jedan od ključnih strukturnih obilježja bosanskohercegovačkog društva.

Međunarodni akteri: selektivni angažman po etničkim linijama

Analiza medijskog izvještavanja otkriva i obrazac u kojem različite povratničke grupe privlače pažnju različitih stranih aktera, često po etničkim i vjerskim linijama. Hrvatske povratničke zajednice prikazuju se kao one koje primaju podršku i institucionalnu saradnju od Republike Hrvatske, srpski povratnici su slično pozicionirani u odnosu na Republiku Srbiju, dok su bošnjački povratnici češće

prikazani u kontekstu podrške udaljenijih aktera. Dnevni avaz (2025) bilježi, na primjer, humanitarnu podršku države Katar povratničkim porodicama u RS-u.

Ovaj diferencirani obrazac angažmana sugerira da povratničke zajednice funkcioniraju i kao kanali putem kojih vanjski akteri projektuju svoj uticaj unutar BiH, što BiH pozicionira kao prostor preklapajućih i ponekad konkurentnih vanjskih agendi.

OHR i EUFOR se u medijima pojavljuju kao akteri čiji je angažman reaktivan: reaguju na incidente nasilja ili diskriminacije, ali ne poduzimaju direktnije mjere. OHR je, prema medijskim izvještajima, naglašavao da primarna odgovornost za osiguravanje sigurnosti povratnika leži na domaćim institucijama (Federalna, 2023). Ova pozicija, premda formalno opravdana, u percepciji povratnika pojačava osjećaj institucionalne napuštenosti.

Otpornost i ukorijenjenost: kontranarativ koji se rijetko čuje

Pozitivni prikazi povratnika, premda rijetki u poređenju s narativima uokvirenim sigurnosnim problemima, nose konzistentan i sociološki značajan sadržaj. Večernji list (2021) izvještava o Ćamilu iz sela Borač koji, uprkos životu bez električne energije i uz minimalne uvjete, ostaje odlučan da ne napušta predratni dom. SrpskaInfo (2020) donosi priču Gorana koji je godinama živio u Londonu, ali je odlučio da se vrati u Majkovac. Zajedničko ovim narativima jeste naglasak na dubokoj vezanosti za mjesto porijekla koja nadilazi materijalnu računicu.

Ovi primjeri ukazuju na širi fenomen koji se pojavljuje preko etničkih linija: ukorijenjenost i identitetska vezanost za predratni dom kao trajna motivacija za povratak i ostanak, čak i u teškim uvjetima. Ovaj kontranarativ u kojem je povratnik predstavljen kao aktivan akter vlastitog života, a ne samo kao žrtva sistema, gotovo je odsutan iz dominantnog medijskog diskursa, ali upravo on, kako pokazuju i terenska istraživanja, možda najpreciznije opisuje stvarnost.

Odsutnost narativa pomirenja

Konačno, jedan od najznačajnijih nalaza analize jeste ono što u medijima ne postoji: narativ pomirenja i dugoročne integracije. Samo mali broj članaka ističe

primjere pozitivne međuetničke saradnje, zajedničkih inicijativa ili funkcionalne koegzistencije. Mediji prate konflikte i incidente, a svakodnevica u kojoj komšije različitih etniciteta sarađuju na tržnici ili u polju ostaje nevidljiva.

Kao rezultat toga, povratnici se u medijskom prostoru dosljedno pojavljuju kao problem koji treba riješiti, a ne kao dio rješenja. Ova konstrukcija ima realne posljedice: ona oblikuje javno mišljenje, utiče na politička rješenja i, kao što terenska istraživanja pokazuju, duboko se osjeća u samim zajednicama koje postaju svjesne kako su prikazane.

III. TERENSKA ISTRAŽIVANJA: GLASOVI IZ POVRATNIČKIH ZAJEDNICA

Metodološka napomena

U okviru drugog dijela ovog istraživanja provedene su terenske posjete u deset povratničkih zajednica u Bosni i Hercegovini tokom 2025. i 2026. godine. Posjećene zajednice su: Kozarac, Janja, Zvornik, Foča, Višegrad, Srebrenica, Novi Grad, Stolac, Ljubuški i Drvar.

Terenske posjete nisu bile strukturirane kao formalni intervjui ili fokus grupe. Rađeno je kroz neformalne razgovore sa stanovnicima, pretežno mlađim osobama, kao i sa predstavnicima civilnog društva i lokalnih institucija u odabranim zajednicama. Bilješke su vođene tokom i neposredno nakon posjeta od strane jednog istraživača, što osigurava konzistentnost u načinu bilježenja kroz sve zajednice.

Ovakav pristup nije zamišljen kao reprezentativno istraživanje niti kao sistematično prikupljanje podataka. Cilj terenskog rada bio je dokumentovanje iskustava i perspektiva koje nisu vidljive u medijskom diskursu, a koje su identificirane kroz analizu medijskog izvještavanja u prvom dijelu ovog istraživanja. Iskazi sagovornika prepričani su uz zaštitu anonimnosti – navode se zajednice iz kojih dolaze, ali ne i identiteti osoba.

Materijal je organizovan u tri analitička sloja koji odražavaju različite nivoe na kojima se odvija svakodnevni život povratničkih zajednica: strukturne i institucionalne prepreke, iskustva aktera koji rade na održivom povratku, te svakodnevni život i perspektive mladih.

1. Strukturne i institucionalne prepreke

Jedan od najdosljednijih nalaza terenskog istraživanja jeste da povratnici u svakodnevnom životu nailaze na niz strukturnih prepreka koje nisu rezultat pojedinačnih incidenata, već sistemskih obrazaca koji se ponavljaju kroz različite zajednice i različite nivoe institucionalnog života.

Administrativna diskriminacija

U Kozarcu, povratnici opisuju dugogodišnje probleme sa katastarskom dokumentacijom – papiri koji nedostaju, zapisnici koji se ne mogu pronaći, procesi koji se nepotrebno odugovlače. Posebno indikativan je slučaj odbijanja dokumenata napisanih latinicom u prijedorskoj općini. Iako su i latinica i ćirilica ravnopravna pisma prema Ustavu Bosne i Hercegovine, sagovornici navode da dokumenti koji nisu na ćirilici nisu prihvatani. Ovaj obrazac administrativnih prepreka potvrđen je i u Janji, gdje sagovornici opisuju slične probleme sa dozvolama i procedurama koje se nepotrebno odugovlače.

Institucionalna zamka civilnog društva

Najkonkretniji i najdokumentovaniji primjer strukturnih prepreka dolazi iz Zvornika, gdje djeluje udruženje Srcem za Podrinje, registrovano na nivou Bosne i Hercegovine sa sjedištem u Republici Srpskoj. Ovo udruženje humanitarne misije, nalazi se u pravnoj i finansijskoj zamci koja otkriva suštinski problem međuentitetskog civilnog društva u BiH.

Kada apliciraju na javne pozive u Federaciji BiH, bivaju odbijeni jer im je sjedište u Republici Srpskoj. Kada apliciraju na pozive u Republici Srpskoj, bivaju odbijeni jer ih se percipira kao bošnjačko udruženje iako udruženje nije etničko po karakteru niti po registraciji. Rezultat je potpuna isključenost iz javnog finansiranja, uprkos tome što legalno postoje i aktivno rade.

Zapošljavanje u javnom sektoru

Obrazac isključenosti iz javnih institucija potvrđen je u više zajednica. U Zvorniku sagovornici navode da Bošnjaci gotovo da ne mogu dobiti posao u javnim institucijama, uz jednu indikativnu iznimku – u sektorima gdje postoji akutni nedostatak radnika, kao što su bolnice i zdravstvene ustanove, zapošljavanje se odvija bez obzira na etničku pripadnost. Ova iznimka sama po sebi govori o prirodi problema: diskriminacija u zapošljavanju nije apsolutna, već selektivna i uvjetovana potrebama većinskog sistema.

Napomena: Specijalni izvještaj Institucije ombudsmena za ljudska prava BiH o zaposlenim u policijsko-sigurnosnim agencijama pokazuje da je krajem 2017. bilo samo 18 Bošnjaka u rukovodećim strukturama MUP-a RS, što je manje od 3% od ukupnog broja.

Simbolički prostor i politička marginalizacija

U nekoliko zajednica sagovornici opisuju simbolički prostor kao izvor svakodnevne nelagode i isključenosti. U Skelanima kod Srebrenice, na ulazu u mjesto nalazi se spomenik pripadnicima Vojske Republike Srpske sa obilježjem četiri ocila, dok je raniji spomenik u obliku mitraljeza zamijenjen trenutnim, koji lokalni Bošnjaci opisuju kao 'bolji od prethodnog' što samo po sebi govori o niskom pragu očekivanja.

U Stocu je simbolička situacija posebno složena. Ispred zgrade gradske uprave istovremeno su postavljene zastave Bosne i Hercegovine, HVO-a, grada Stoca i Herceg-Bosne – neustavnog entiteta čiji su simboli formalno zabranjeni. Sagovornici opisuju atmosferu u kojoj je neustavna simbolika normalizovana i institucionalno zaštićena, a svaki pokušaj reakcije na nju rezultira sankcijama za one koji reaguju, a ne za one koji je postavljaju.

2. Akteri povratka i iskustva implementacije

Dok prvi sloj opisuje prepreke sa kojima se povratnici suočavaju u odnosu prema institucijama, drugi sloj donosi perspektivu onih koji su direktno radili ili rade na procesu održivog povratka (predstavnici lokalnih institucija, civilnog društva i programa podrške).

Institucionalni okvir podrške povratku

Ključni institucionalni akter u procesu povratka je Federalno ministarstvo raseljenih osoba i izbjeglica (FMROI). Ministarstvo provodi kontinuirane programe podrške povratnicima koji uključuju infrastrukturnu obnovu, stipendije studentima povratnicima, sufinansiranje troškova prevoza učenika, programe zapošljavanja i jednokratne pomoći. Samo u 2025. godini FMROI je osiguralo više od 1,3 miliona KM za očuvanje radnih mjesta povratnika u RS-u, čime je podržano 691 zaposlenih povratnika u 31 općini. U ranijim godinama, na primjer u 2011., FMROI je na području RS realizovalo projekte u vrijednosti 6,4 miliona KM.

Republika Srpska ima analogno ministarstvo – Ministarstvo za izbjeglice i raseljena lica RS. Međutim, raspoloživi podaci pokazuju značajnu asimetriju u obimu aktivnosti. Dok je FMROI kontinuirano finansirao projekte povratka Bošnjaka u RS u višemilionskim iznosima, ministarstvo RS-a je u pojedinim godinama za povratak u FBiH izdvajalo svega 450.000 KM. Ova finansijska asimetrija nije samo statistički podatak već se direktno odražava na kvalitet i tempo povratka u zajednicama koje smo posjetili.

Kozarac – obnova kao kolektivni projekt

Kozarac predstavlja jedan od najupečatljivijih primjera fizički uspješnog povratka. Sagovornici navode da ni sami nisu očekivali da će se toliki broj ljudi vratiti niti da će ulaganja biti ovolikog obima. Mjesto je danas u velikoj mjeri obnovljeno, a ključni akteri te obnove bili su sami povratnici i dijaspora, a ne institucionalna podrška. Ovaj primjer otvara važno pitanje za cjelokupnu politiku povratka: koliko je održivi povratak rezultat systemske podrške, a koliko individualne i kolektivne otpornosti samih povratnika i njihovih mreža?

Višegrad – politička nevidljivost malih zajednica

Sagovornici u Višegradu artikulišu problem koji je strukturan ali rijetko imenovan u javnom diskursu: mali broj povratnika znači mali broj glasača, a mali broj glasača znači političku nevidljivost. Zvaničnici ne dolaze, projekti se ne realizuju, zajednica se osjeća zapostavljenom, ne nužno zbog aktivne diskriminacije, već zato što demokratski sistem sam po sebi marginalizuje zajednice koje nisu dovoljno brojne da bi bile politički interesantne.

Ova politička nevidljivost ima i konkretne pravne posljedice. Sagovornici navode da od 2001. postoji na desetine neriješenih slučajeva napada na povratnike u Višegradu i okolini. Policija je, prema njihovim iskazima, korektna i radi svoj posao, ali počinioци uglavnom ne odgovaraju pred pravosudnim institucijama.

Drvar – primjer kada uvjeti postoje

Drvar je jedina zajednica u ovom istraživanju gdje su povratnici – u ovom slučaju Srbi koji su se vratili u FBiH – u poziciji da drže lokalnu vlast i kontrolišu javne institucije. Drvar je ujedno zajednica s najvećim brojem srpskih povratnika u Federaciji BiH. Ova dva faktora nisu nezavisna: demografska masa povratnika stvorila je uvjete za političku reprezentaciju, koja je zauzvrat omogućila institucionalnu podršku povratku. FMROI u saradnji sa općinom finansira stipendije, podršku porodiljama, programe zapošljavanja i jednokratne pomoći, a dijaspora iz Srbije i Vlada Srbije uložile su značajna sredstva u infrastrukturu i razvoj zajednice.

Drvar kao primjer postavlja ključno analitičko pitanje za cijelo istraživanje: nisu dovoljni samo volja za povratkom i zakonski okvir – potrebni su strukturni uvjeti koji taj povratak čine održivim. Tamo gdje postoji kritična masa povratnika, politička reprezentacija i institucionalna podrška, povratak funkcioniše. Tamo gdje jedan od tih elemenata nedostaje, cijeli sistem postaje krhak.

3. Svakodnevni život i perspektive mladih

Ako strukturne prepreke opisuju sistem koji otežava povratak, a iskustva aktera pokazuju kako taj sistem funkcioniše u praksi, treći sloj otkriva ono što ni jedno ni drugo ne može pokazati: kako se sve to živi iznutra, svaki dan, posebno za mlade koji su odrasli ili odrastaju u povratničkim zajednicama.

Kroz razgovore u svim posjećenim zajednicama pojavljuje se jedan konzistentan obrazac: unutar same zajednice međuljudski odnosi su relativno funkcionalni, problemi dolaze izvana – kroz institucije, simbolički prostor ili aktere koji nisu dio lokalne svakodnevice. Ovo je važna distinkcija koja se gubi u medijskom izvještavanju koje fokus stavlja na incidente.

Obrazovanje: paralelne stvarnosti

Obrazovni sistem predstavlja možda najdublji i najdugoročniji problem za mlade u povratničkim zajednicama u Republici Srpskoj. Obrazovanje u BiH je u nadležnosti dva entiteta, odnosno deset kantona u FBiH, što znači da ne postoji jedinstven nastavni plan i program za cijelu državu. U praksi to znači da djeca povratnika u RS-u uče historiju, jezik i druge nacionalne predmete po srpskom nastavnom planu i programu, bez mogućnosti da uče bosanski jezik niti predmete iz nacionalne grupe na svom jeziku.

Ovaj apstraktni sistemski problem dobija konkretno lice u pričama koje smo čuli na terenu. U Kozarcu, jedan mladić koji je jedini Bošnjak u svom razredu u prijedorskoj srednjoj školi ispričao nam je da mu je profesor historije rekao:

„Ja znam da ovo nije tvoja historija, naći ćemo nešto drugo da naučiš i odgovaraš.“

Mladić nam je ovo ispričao kao pozitivan primjer dobre volje profesora. Nama je ta ista rečenica zvučala drugačije: ona opisuje situaciju u kojoj dijete unaprijed prihvata da historija koju uči u školi nije njegova, i u kojoj se individualna dobronamjernost jednog nastavnika pojavljuje kao zamjena za sistemsko rješenje koje ne postoji.

U Višegradu, otac djece povratnika opisuje strategiju s kojom se nosi:

„Istinu im ja kažem kod kuće. Samo je jedna istina. A oni u školi uče što moraju i dobiju peticu.“

Ova rečenica sažima svakodnevnu realnost u povratničkim zajednicama kada govorimo o obrazovanju. Postoji jedno formalno i jedno kućno, koje dijete mora istovremeno sa sobom nositi i između kojih mora navigirati.

Zajednice su razvile i kolektivne strategije nošenja s ovim problemom. U Zvorniku, većina bošnjačke djece iz okolnih sela ne ide u srednju školu u Zvorniku već u Kalesiju, na teritoriji Federacije. Ova tiha strategija izbjegavanja nije dramatična niti vidljiva u medijima, ali ima svoju cijenu i šalje implicitnu poruku da u svom gradu nisi siguran ili dobrodošao kao učenik.

Institucionalna diskriminacija u svakodnevnom životu

Mladi u Novom Gradu pokazuju drugačiji stav od većine zajednica koje smo posjetili. Dok su sagovornici u drugim mjestima uglavnom opisivali prilagođavanje ili izbjegavanje, mladi iz Novog Grada ističu suprotstavljanje:

„Roditelji su nas učili da se suprotstavimo i ne damo na sebe.”

Iz iste zajednice dolazi jedna od najpotresnijih priča ovog istraživanja. Mladić je jedne noći zvao hitnu pomoć za majku kojoj je pozlilo. Dispečer je prvo tražio ime i prezime – i kada je čuo bošnjačko ime, rekao je da hitna pomoć ne može doći i da majku mora sam dovesti. Mladić nije imao vozačku dozvolu. Nije bilo nikoga drugog da pomogne.

Napomena: Ovaj iskaz iznosimo kao svjedočanstvo sagovornika koje nije moguće vanjski verifikovati, ali koji ilustruje obrazac institucionalne diskriminacije koji se pojavljuje u različitim oblicima kroz više zajednica koje smo posjetili.

U Zvorniku je dokumentovan sličan, sistemski obrazac: Bošnjaci gotovo da ne mogu dobiti posao u javnim institucijama, uz jednu karakterističnu iznimku – u zdravstvenim ustanovama gdje postoji akutni nedostatak kadra, zapošljavanje se odvija bez obzira na etničku pripadnost. Diskriminacija je dakle uvjetovana potrebama sistema.

Simbolički prostor i politička isključenost

U Kozarcu, sagovornici opisuju osjećaj isključenosti iz političkog života koji nije samo apstraktan nego je duboko personalizovan. Kada smo ih pitali izlaze li na izbore, odgovor je bio:

„Osjećaš se kao da se ti nemaš šta tu miješati – to je njihovo.”

Ovaj osjećaj pojačan je i javnim izjavama pojedinih političara na visokim pozicijama koje su direktno targetirale Bošnjake, a koje su sagovornici naveli kao razlog dodatnog povlačenja iz političkog života.

U Skelanima kod Srebrenice, sagovornici opisuju specifičnu dinamiku simboličkog prostora u kojoj granica između suživota i napetosti postaje vidljiva u određenim trenucima. Svakodnevni odnosi između komšija su funkcionalni, ali kažu svaki januar je težak zbog obilježavanja značajnih datuma tog mjeseca.

Segregacija kao sistem: Stolac

Stolac predstavlja najkompletniji primjer institucionalne i svakodnevne segregacije koji smo zabilježili u ovom istraživanju. U Stocu postoje dvije osnovne škole pod jednim krovom, dva doma zdravlja, dva obdaništa – jedno za Bošnjake, jedno za Hrvate. Zna se gdje ko izlazi i u koje kafiće. Vlast je potpuno hrvatska i Bošnjaka gotovo da nema u javnim institucijama.

Dvije škole pod jednim krovom nisu neformalna praksa, to je sudski utvrđena diskriminacija. Kantonalni sud je utvrdio da se segregacija učenika po etničkoj osnovi nastavila i deset godina nakon prvih presuda. Učenici ulaze na odvojena vrata u različitim smjenama, bez kontakta jednih s drugima.

U Ljubuškom je situacija drugačija. Bošnjaka nema puno i sagovornici navode da se svi ponašaju korektno i da nema zamjeranja. Ova razlika u odnosu na Stolac nije slučajna: tamo gdje Bošnjaci nisu dovoljno brojni da bi bili percipirana prijetnja, tenzije gotovo da ne postoje. Ovaj obrazac – da napetost raste proporcionalno sa brojem povratnika – pojavljuje se i u drugim zajednicama koje smo posjetili.

Provokacije, incidenti i medijska slika

Jedan od najdosljednijih nalaza terenskog istraživanja je raskorak između medijske slike o nasilju u povratničkim zajednicama i onoga što sami stanovnici opisuju. U gotovo svim zajednicama sagovornici navode da nasilnih incidenata nema toliko koliko mediji predstavljaju, ali da provokacije postoje i da su učestale, posebno oko obilježavanja važnih datuma. Još važnija je opaska koja se ponavlja u više zajednica da provokacije najčešće ne dolaze od lokalnih mještana nego od osoba izvana koje dolaze upravo s namjerom da unesu nemir.

Identitet: s one strane kategorije 'povratnik'

Najsnažnija poruka koja je došla s terena nije vezana za konkretne prepreke ili incidente nego za identitet. U Kozarcu, sagovornici su na kraju razgovora rekli:

„Mi nismo povratnici. Bili smo povratnici prvih par godina kada smo se tek vraćali. Sada smo normalni građani kao svi drugi i treba nas tako i tretirati.“

Ova rečenica je više od lične izjave. Ona je politički i ljudski stav koji direktno kontrastira s načinom na koji ih mediji, institucije i istraživanja – uključujući i ovo – neminovno kategorizuju. Kategorija 'povratnik' može biti korisna za analizu i politike, ali za ljude koji u tim zajednicama žive svaki dan ona je i ograničavajuća. Ona ih smješta u trajno stanje nečeg privremenog, nedovršenog, još uvijek u procesu. Ono što traže je jednostavno: da budu građani.

IV. Zaključna razmatranja i preporuke

Ovo istraživanje, obuhvaćajući i analizu medijskog diskursa i terenska iskustva iz deset povratničkih zajednica, otkriva sliku koja je znatno složenija od one koja se najčešće pojavljuje u javnom prostoru. Povratničke zajednice nisu pasivne žrtve niti su njihovi problemi svedivi na sporadične incidente. Ono što smo dokumentovali je sistem prepreka – administrativnih, institucionalnih, obrazovnih, simboličkih – koji svakodnevno troši energiju i resurse ljudi koji su odlučili da žive u svojim domovima.

Istovremeno, medijski diskurs koji prati ove zajednice u velikoj mjeri reproducira podjele umjesto da ih dovodi u pitanje. Povratnici su u medijima vidljivi kao žrtve i kao politički argument, rijetko kao aktivni građani koji grade zajednice, razvijaju strategije otpornosti i traže jednako tretiranje.

Istovremeno, ove zajednice su razvile vlastite strategije preživljavanja i otpornosti: od obnove kroz dijasporu u Kozarcu, do izbjegavanja škola u Zvorniku, do aktivnog suprotstavljanja u Novom Gradu. Drvar pokazuje da povratak može funkcionisati kada postoje kritična masa povratnika, politička reprezentacija i institucionalna podrška.

Ključne preporuke

Na osnovu dokumentovanih nalaza, identificiramo nekoliko ključnih oblasti koje zahtijevaju pažnju donatora, institucija i kreatora politika:

1. Obrazovni sistem u BiH ostaje jedna od najdubljih strukturnih prepreka za integraciju povratničke djece. Nepostojanje jedinstvenog nastavnog plana i programa, posebno za nacionalne predmete, stavlja djecu povratnika u poziciju u kojoj moraju birati između formalne i kućne historije. Ovo nije samo pedagoški problem, ovo je pitanje građanske ravnopravnosti.
2. Civilno društvo koje djeluje međuentitetski suočava se sa sistemskom pravnom prazninom koja ga isključuje iz javnog finansiranja u oba entiteta. Slučaj udruženja Srcem za Podrinje nije izuzetak, to je strukturni problem koji pogađa svako udruženje čija geografija rada prelazi entitetsku granicu.
3. Politička marginalizacija malih povratničkih zajednica direktna je posljedica demokratskog sistema koji nagrađuje brojnost. Mehanizmi zaštite manjinskih zajednica na lokalnom nivou su nedovoljni i nedovoljno primijenjeni.
4. Nekažnjavanje nasilja nad povratnicima, dokumentovano posebno u Višegradu, šalje poruku cijeloj zajednici, i onima koji su se vratili i onima koji to razmatraju. Pravosudna reforma i efikasnost procesuiranja ovih slučajeva direktno utiče na perspektive budućeg povratka.

Konačno, segregacijski modeli u obrazovanju, zdravstvu i javnom životu kakav postoji u Stocu ne smiju biti tretirani kao lokalne specifičnosti ili pitanje kulturnih preferencija. To su kršenja ustavnih i zakonskih normi koja zahtijevaju sistemski odgovor, a ne samo sudske presude koje se ne provode.

Reference

Bertelsmann Stiftung, BTI 2022 Country Report – Bosnia and Herzegovina. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, 2022.

BHRT, 2024. Trideset godina nakon rata neki se građani i dalje tretiraju kao povratnici ili raseljene osobe. <https://bhrt.ba>

Buzan, B. (1991). People, states and fear: An agenda for international security studies in the post-Cold War era (2nd ed.). Lynne Rienner.

Dejtonski mirovni sporazum, Aneks 7: Sporazum o izbjeglicama i raseljenim osobama, Bosna i Hercegovina, 21. novembar 1995. <https://www.usip.org>

Dnevni Avaz, 2024. Problemi povratnika u RS: Oduzima im se imovina i upisuje kao vlasništvo entiteta. <https://avaz.ba>

Federalna, 2023. Ne možemo i nećemo tolerirati bilo kakve napade na povratnike. <https://federalna.ba>

Federalna, 2024. Reakcija udruženja žrtava: Pozivamo EUFOR da zaštiti povratnike. <https://federalna.ba>

Institucija ombudsmena za ljudska prava BiH, Specijalni izvještaj o zaposlenim u policijsko-sigurnosnim agencijama, 2017.

Lijphart, Arend. Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration. New Haven: Yale University Press, 1977.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, Revidirana strategija BiH za provedbu Aneksa VII Dejtonskog mirovnog sporazuma, 2008.

SrpskaInfo, 2020. Goran je godinama živio u Londonu, a onda je riješio da se vrati u rodni kraj. <https://srpskainfo.com>

Večernji List, 2021. Jedini stanovnici u selu bez struje žive uz pomoć solarne energije. <https://www.vecernji.ba>